

องรี มูโอดต์ (Henri Mouhot)

ผู้เปิดดินแดนอินโดจีนสู่สังคมโลก

ทศพนธ์ นรทัตน์, hs4hnl@msn.com

http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Henri_Mouhot.jpg

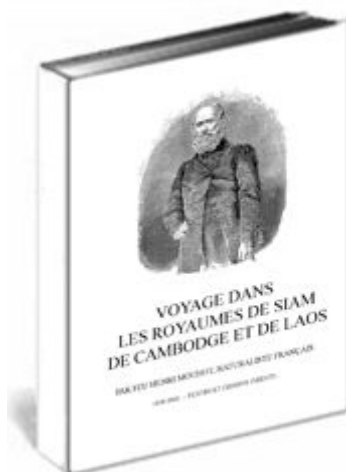
“องรี มูโอดต์ มีผลทำให้ ‘นครวัตนครธม’
กลายเป็นสิ่งที่เลื่องลือถึงความมหัศจรรย์ของโลกตะวันออก (ตอนนั้นยังไม่มี
คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือคำว่าอุษาคเนย์)
และก็เป็นผลทำให้ฝรั่งเศสสนใจในดินแดนอินโดจีนอย่างมหาศาล”

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ)

หากกล่าวถึง อองรี มูโอด ผู้ที่อยู่ในแวดวงประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและบรรพชีวินวิทยา คงจะรู้จักท่านผู้นี้เป็นอย่างดี ในฐานะนักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสำรวจด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมและบรรพชีวินวิทยา ในภูมิภาคอินโดจีน (สยาม กัมพูชา ลาวและเวียดนาม) เขาคือผู้ที่ทำให้โลกตะวันตกได้รับรู้และให้ความสนใจกับภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “กลุ่มโบราณสถานนครวัดนครธม” บทความฉบับนี้ จะนำเสนอเรื่องราวการเดินทางสำรวจภูมิภาคนี้ของอองรี มูโอด จากเอกสารทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส รวมทั้งทัศนะและมุมมองของนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อมูโอด อันจะช่วยให้สังคมไทยได้รู้จักอองรี มูโอด และความรู้ทางประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรมอินโดจีน หรือดินแดนสุวรรณภูมิผ่านบันทึกและเรื่องราวของอองรี มูโอดในแง่มุมต่างๆ

อเล็กซานเดอร์ อองรี มูโอด (Alexandre Henri Mouhot, ๑๘๒๖-๑๘๖๑) เป็นชาวฝรั่งเศส เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๙) ที่ Montbéliard, Doubs สาธารณรัฐฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ใกล้กับพรมแดนประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และมูโอดเสียชีวิต เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) ที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว มูโอดเป็นที่รับรู้ของคนส่วนมากจากการที่เขาเข้าไปสำรวจนครวัดในประเทศกัมพูชา และนำเสนอผลการสำรวจนั้นออกสู่สายตาชาวโลก¹

มูโอด ศึกษาทางภาษาศาสตร์ สนใจการท่องเที่ยวและบรรพชีวินวิทยา เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี มูโอดเดินทางไปรัสเซีย โดยสอนภาษาฝรั่งเศสและกรีกเป็นอาชีพ เมื่อมีเวลาว่างก็เดินทางท่องเที่ยวและถ่ายภาพ จากนั้นเขาก็เดินทางไปเยอรมัน อิตาลี ฮอลแลนด์ โดยเดินทางร่วมกับน้องชาย ๒ คน ต่อมา มูโอดเดินทางไปยังอังกฤษ และแต่งงานกับผู้หญิงชื่อ “แอนน์” (ซึ่งจนบัดนี้ก็ยังไม่รู้ประวัติชัดเจนว่าเป็นใคร) และย้ายมาอยู่ที่เกาะนิวเจอร์ซีย์บริเวณช่องแคบอังกฤษ โดยในระหว่างนี้มูโอดสนใจบรรพชีวินวิทยา มากขึ้นเรื่อยๆ² จนเป็นแรงผลักดันให้เขาเดินทางมาสำรวจดินแดนอินโดจีนในครั้งนี้อย่าง

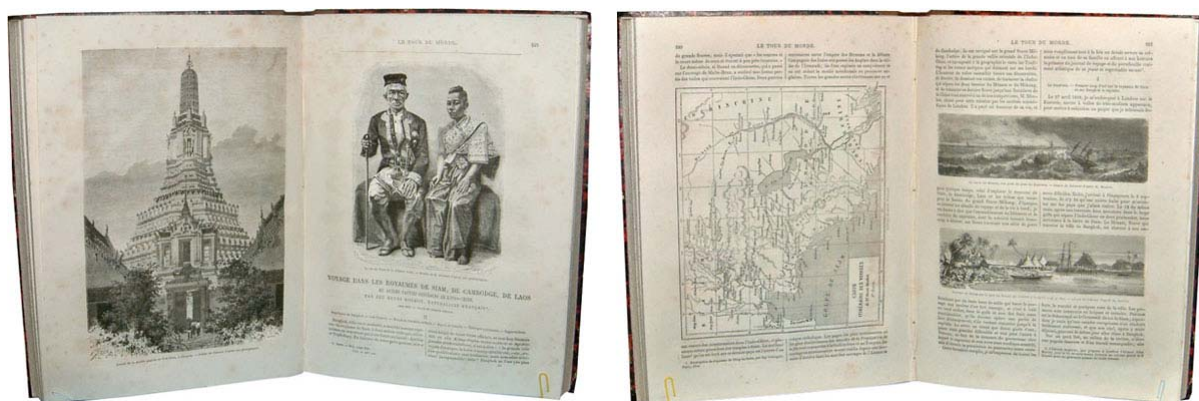
มูโอด ได้เดินทางเข้ามาสำรวจดินแดนสยาม ลาว และกัมพูชา เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๕๘-๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๐๔) หรือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อ ๑๔๐ กว่าปีมาแล้ว ใน

¹ Henri Mouhot. http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Mouhot ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

² จรณี แสงรุจิ. สรุปการเสนาเรื่อง “แกะรอยมูโอด” เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2548 เวลา 13.30-16.00 น. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). http://203.185.130.68/Subdetail/seminar/sum_of_seminar/seminar46.html ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

สมัยนั้น ทั้งลาวและกัมพูชายังเป็น "ประเทศราช" ของสยามอยู่ (และส่งบรรณาการให้เวียดนามที่กรุงเว้ด้วย)³

สันนิษฐานว่า มูโอดต์ได้อ่านงานเกี่ยวกับสยามของเซอร์จอห์น บาวริง และสังฆราชปาลเลกัวซ์ จึงสนใจเดินทางมายังสยาม โดยในครั้งแรกคำร้องขอเพื่อรับการสนับสนุนในการเดินทางครั้งนี้ของเขา ได้รับการปฏิเสธจากบริษัทฝรั่งเศสและรัฐบาลของพระเจ้านโปเลียนที่ ๓⁴ ราชสมาคมภูมิศาสตร์ลอนดอน (The Royal Geographical Society and the Zoological Society of London) จึงได้ให้การสนับสนุน (แต่ไม่ได้ให้ทุน⁵) มูโอดต์ออกเดินทางโดยทางเรือจากลอนดอนในวันที่ ๒๗ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๘ (พ.ศ. ๒๔๐๑) ผ่านมาทางสิงคโปร์เข้าสู่กรุงเทพมหานคร เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว มูโอดต์ได้ไปพบสังฆราชปาลเลกัวซ์ ผู้เป็นประมุขมิชชันนารีในสยามและลาว และได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๘ (พ.ศ. ๒๔๐๑)

การเดินทางของมูโอดต์มีทั้งหมด ๔ เที้ยว เที้ยวแรกไปอยุธยา-พระพุทบาท-สระบุรี -เขาปฐวี โดยเขาได้ลงเรือขึ้นไปตามลำน้ำเจ้าพระยา จนถึงอยุธยา มูโอดต์ต้องผจญกับฝูงยุงซึ่งเขาเรียกว่า “แวมไพร์น้อยผู้ร้ายกาจ” รวมทั้งสัตว์ร้ายนานาชนิด อาทิเช่น เสือ เสือดาว แรด จระเข้ แมลงป่อง ตะขาบและ ทากดูดเลือด เขาบอกว่า “บ่อยครั้งที่กางเกงของข้าพเจ้าถูกย้อมด้วยสีแดงเช่นเดียวกับทหารฝรั่งเศส”⁶ มูโอดต์ได้เดินทางสำรวจจากโบราณสถานของกรุงศรีอยุธยา แล้วเดินทางต่อไปยังพระพุทบาท (ภูพระบาท) สระบุรี และเขาปฐวีตามลำดับ

ส่วนการเดินทางเที้ยวที่สองไปเขมรของมูโอดต์นั้น แบ่งเป็น ๒ เที้ยวย่อย คือ จากจันทบูรณ (จันทบุรี)-เลียบชายฝั่งตะวันออกตามเกาะต่างๆ และจากจันทบูรณไปเขมร-เมืองหลวงอุดงมีชัย(เมืองหลวงเก่าของเขมรซึ่งย้ายมาจากละแวก ก่อนที่จะย้ายไปถึงพนมเปญ)⁷ -ไปเมืองชายแดนติดกับโคชินไชน่า(ไซ่ง่อน(Saigon) หรือโฮจิมินห์ซิตี้(Ho Chi Minh City) ในปัจจุบัน) วนไปวนมา ๓ เดือน จากนั้นจึงย้อนกลับมาตามลำน้ำทะเลสาบจนกระทั่งถึงกลุ่มโบราณสถานนครวัด(เมื่อมกราคม พ.ศ.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ . “แม่น้ำโขง” จากอาณาจักรมอญสู่โลกาภิวัตน์. นิตยสาร สารคดี: ฉบับที่ 225 พฤศจิกายน 2546, <http://www.sarakadee.com/feature/2003/11/mekong.htm> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

⁴ Henri Mouhot. http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Mouhot อ้างแล้ว.

⁵ ชรณี แสงรุจิ. อ้างแล้ว.

⁶ Ron Emmons. IN MOUHOT'S FOOTSTEPS. <http://ronemmons.com/biographies/mouhot/> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ . อ้างแล้ว.

๒๔๐๓)⁸ และกลับกรุงเทพฯ โดยผ่านทางอัญประเทศ-ฉะเชิงเทรา การเดินทางเที่ยวนี้กินเวลาทั้งสิ้น ๑๕ เดือน และกล่าวได้ว่าเป็นเที่ยวที่สร้างชื่อเสียงให้มูโอด์มากที่สุด เพราะเขาได้เดินทางไปจนถึงนครวัด ซึ่งก่อนหน้านี้เป็นเสมือนตำนานที่เล่าขานกันมาโดยไม่มีใครรู้ว่าตั้งอยู่ที่ไหนกันแน่ แต่มูโอด์ก็เดินทางไปจนถึงนครวัดและเขียนแผนที่พร้อมทำผังออกมา เพื่อยืนยันว่านครวัดมีอยู่จริง ไม่ใช่นิยาย

"Ankor Wat" หมายถึง ปราสาทนครวัดเป็นเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ตั้งอยู่นอกเมืองนครธมไปทางทิศใต้ แต่อยู่ภายในเมืองพระนคร เทวสถานแห่งนี้สร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๖-๑๖๙๓) เพื่ออุทิศถวายพระวิษณุ (พระนารายณ์) ดังนั้นปราสาทแห่งนี้จึงมีชื่อเดิมว่า "ปราสาทวิษณุโลก" ต่อมาภายหลังมีพระสงฆ์เข้ามาพำนักอยู่ จึงเรียกกันติดปากว่า "นครวัด" ในปี ค.ศ. ๑๕๘๖ (พ.ศ. ๒๑๒๙) ได้มีนักบวชจากโปรตุเกส นามว่า อันโตนิโอ ดา มักดาลาเนา (Antonio da Magdalena) เป็นชาวตะวันตกคนแรกที่ได้ไปเยือนปราสาทนครวัด แต่ที่จะถือว่าเป็นการเปิดประตูให้แก่ปราสาทนครวัดนั้น คือการค้นพบขององรี มูโอด์⁹

ปราสาทนครวัดเป็นปราสาทที่ใหญ่โตและสง่างามที่สุด มีการวางผัง การจัดลำดับขององค์ประกอบได้อย่างกลมกลืนลงตัวที่สุด ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการขั้นสูงสุดของการสร้างปราสาทหินของชาวขอมโบราณ ความยิ่งใหญ่แห่งนครวัดจะเห็นได้จากคำกล่าวของอาร์โนลด์ ทอยน์บี นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษผู้เดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลมาทั่วโลกได้กล่าวไว้ เมื่อมาเห็นนครวัด ว่า "See Angkor Wat and Die" หรือ "แม้ตายไม่ปรารถนาก็ยังได้ยลนครวัด"

องรี มูโอด์ ได้บรรยายถึงความยิ่งใหญ่ของกลุ่มโบราณสถานนครวัดนครธมโดยเปรียบเทียบกับพีระมิดซึ่งขณะนั้นชาติตะวันตกได้ยอมรับถึงความยิ่งใหญ่อันเป็นจุดเริ่มต้นของทุกอารยธรรมในตะวันออกกลาง ดังกรณีที่มูโอด์ได้กล่าวถึงนครธม ไว้ในบันทึกว่า "เศียรของพระพุทธรูปที่ซุ่มประตูทางเข้าของนครธมนั้นเหมือนกับรูปปั้นศิระขนาดใหญ่ทั้ง ๔ ของปฏิมากรรมอียิปต์"¹⁰

องรี มูโอด์ ได้เขียนบรรยายถึงนครวัดที่เขาได้ไปเห็นในปีพ.ศ. ๒๔๐๓ ว่า "เป็นหนุมิตกรรมทางสถาปัตยกรรมซึ่งไม่อาจมีสิ่งก่อสร้างอื่นใดที่สร้างมาแล้วหรือที่จะสร้างต่อไปในโลกเสมอเหมือนได้ อาจถือได้ว่าเป็นคู่แข่งของวิหารที่สร้างโดยกษัตริย์โซโลมอนผู้ยิ่งใหญ่ ..."¹¹

⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ . อ้างแล้ว.

⁹ <http://th.wikipedia.org/นครวัด> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

¹⁰ Henri Mouhot. http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Mouhot อ้างแล้ว.

¹¹ วิจัย กองสาสนะ. ย้อนอดีตพื้นป็นนครวัด นครธม. <http://www.thailandoutdoor.com/JungleandSea/AngkorWat/AngkorStory/ankorstory.html> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

จากบางตอนของบันทึก ซึ่งมูโอดต์ได้เขียนถึงนครธม ไว้ว่า "หนึ่งในวิหารเหล่านี้ - คู่แข่งของวิหารแห่งโซโลมอน และสร้างโดยใครสักคนที่เป็นไมเคิลแองเจโลยุคโบราณ - อาจจะได้ตำแหน่งอันทรงเกียรติอยู่เคียงข้างสิ่งก่อสร้างที่สวยงามที่สุดของเรา มันยิ่งใหญ่มากกว่าสิ่งใด ๆ ที่กรีซหรือโรมได้ทิ้งไว้แก่เรา และให้ภาพที่ตรงข้ามอันน่าเศร้าแก่สภาพความป่าเถื่อนในที่ซึ่งบัดนี้รัฐได้ทะลวงเข้าไป (ทำลายกลุ่มโบราณสถานดังกล่าว)" นอกจากนี้ มูโอดต์ยังเขียนว่า "ที่อองกอร์ มีซากปรักหักพังความยิ่งใหญ่ขนาดที่...เมื่อแรกเห็น เราจะอึ้งอัมเมมด้วยความชื่นชมลึกลับและทำได้เพียงแค่อถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับชนชาติอันทรงอำนาจอารยะ ทรงภูมิซึ่งเป็นผู้สร้างงานอันยิ่งใหญ่มหึมาเหล่านี้เล่า?"¹²

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/AngkorWat_Delaporte1830.jpg

มูโอดต์จึงได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ทำให้ฝรั่งตื่นนครวัดทั้ง ๆ ที่ตัวเขาเองก็หาได้กล่าวอ้างความยิ่งใหญ่นี้ไม่¹³

การเดินทางเที่ยวที่ ๓ มูโอดต์ตั้งใจจะไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านดงพญาไฟ ขากลับจะผ่านโคชินไชน่าเข้าไปในเขมรอีกครั้ง แต่ก็ทำไม่ได้ตามแผนที่วางไว้ เพราะติดฤดูฝน เขาจึงเปลี่ยนแผนเดินทางไปเพชรบุรี ๔ เดือน ณ ที่นั้น มูโอดต์ ได้สำรวจภูมิประเทศ ธรรมชาติต่าง ๆ ของเพชรบุรี โดยเฉพาะตามภูเขาสูงต่าง ๆ มูโอดต์กล่าวว่าเขาได้รับความลำบากจากฝนที่ตกอย่างต่อเนื่องและยุงที่ชุกชุม รวมทั้งสัตว์ป่าที่ดุร้าย¹⁴ เมื่ออยู่ที่เพชรบุรีได้เป็นระยะเวลา ๔ เดือนแล้ว มูโอดต์จึงได้เดินทางกลับมายังกรุงเทพฯ เพื่อเตรียมตัวเดินทางในเที่ยวที่ ๔ อันเป็นเที่ยวสุดท้ายในชีวิตของมูโอดต์ก็คือ การเดินทาง

¹² Henri Mouhot. http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Mouhot อ้างแล้ว.

¹³ ขาญวิทย์ เกษตรศิริ . อ้างแล้ว.

¹⁴ Henri Mouhot. *Travel in Siam, Cambodia, Laos, and Annam*. Bangkok: White Lotus, 2000. p.293.

จากบางกอก (กรุงเทพฯ) ไปหลวงพระบาง โดยมีโอดตั้งใจจะเดินทางไปตามลำแม่น้ำโขงจนถึงพรมแดนของประเทศจีน¹⁵ การเดินทางของโอดที่เขยื้อนนี้มีผู้ติดตามโอดไปตลอดจนวาระสุดท้ายของเขาคือ ไพร (Phrai) และแดง (Deng)

โอด ได้บันทึกไว้ว่า ขณะที่เดินทางผ่านดงพญาไฟ เสือดาวตัวใหญ่ได้ย่องเข้ามาจะกินผู้ติดตามของเขาทั้ง ๒ คนที่กำลังนอนหลับอยู่ โอดจึงใช้ปืนยิงใส่เสือดาว นัดแรกโดนที่ไหล่ขวาของมันจนบาดเจ็บ มันจึงกระโจนและเคลื่อนไหวอย่างน่ากลัว คงเป็นอันตรายแน่หากไม่ฆ่ามันเสีย หรืออย่างน้อยก็ทำให้มันพิการ โอด จึงยิงนัดที่สองถูกบริเวณระหว่างช่วงไหล่ของมัน ลูกกระสุนตัดผ่านหัวใจของเสือดาวตายทันที เสียปืนได้ปลุกผู้ติดตามทั้งสองของโอดตื่นขึ้นในทันที พวกเขาดีใจมากที่พบว่าเสือดาวได้ตายก่อน แทนที่จะเป็นพวกเขา(ที่ถูกเสือดาวฆ่า)¹⁶

๒๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) โอด เดินทางมาถึงเมืองชัยภูมิ และเข้าพบเจ้าเมืองเพื่อขออนุญาตเช่าช้างและวัว เพื่อใช้ในการเดินทางต่อไปของเขา โอดได้แสดงหนังสือเดินทางของฝรั่งเศส จดหมายจากสมุหพระกลาโหมและจากเจ้าเมืองโคราช แต่ก็ไร้ประโยชน์ เพราะเจ้าเมืองชัยภูมิปฏิเสธการให้ความช่วยเหลือ และบอกว่าถ้าโอดต้องการวัวหรือช้าง ในป่ามีอยู่ดาษดื่น ซึ่งเขาสามารถหาได้ง่ายๆ โดยไม่ต้องให้พนักงานช่วย และอาจหาจากชาวบ้านในหมู่บ้าน แต่หากเป็นเช่นนั้น โอดต้องจ่ายเงินมากกว่าปกติสองสามเท่า แล้วโอดก็ไม่มีเงินพอจะจ่ายให้กับสิ่งที่ไม่คาดคิดนี้ เพราะอาจจะเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นซ้ำอีกในทางข้างหน้า ทำให้โอดไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ เขาจึงตัดสินใจเดินทางกลับมายังกรุงเทพฯ เพื่อขอความช่วยเหลือจากกงสุล, สมุหพระกลาโหม และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นเหตุให้โอดต้องเสียเวลาในการเดินทางไปอีก¹⁷

พรรณิ แสงรุจิ ได้ให้ข้อสังเกตว่าได้ว่า การเดินทางของโอดนั้นคล้ายกับสังฆราชปาลเลกัวซ์อย่างมาก โดยหนังสือของปาลเลกัวซ์เป็นเสมือนคู่มือการเดินทางของโอด สำหรับการเดินทางไปหลวงพระบางนั้น คาดว่าโอดคงได้รับคำปรึกษาจากปาลเลกัวซ์อยู่บ้าง ทั้งนี้ตัวปาลเลกัวซ์เองก็อยากเดินทางไปหลวงพระบาง แต่ก็ไม่ได้ไป (หนึ่งควรทราบด้วยว่า ผู้ที่เดินทางไปหลวงพระบางในเวลานั้นส่วนใหญ่ไม่มีใครรอดชีวิตกลับมา)¹⁸

เส้นทางสุดท้ายของโอด

ปฐมฤกษ์ เกตุทัต¹⁹ อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แกะรอยเส้นทางสุดท้ายของโอด จากบางกอกไปหลวงพระบางอย่างละเอียด โดยเปรียบเทียบตำแหน่งที่ตั้งของเมืองและหมู่บ้านต่างๆ ที่ปรากฏในแผนที่ของโอดกับแผนที่ปัจจุบัน พบว่า แผนที่ประเทศสยาม เวียงจันทน์ และหลวงพระบางของโอดยังมีความคลาดเคลื่อน เพราะเครื่องมือวัดพิภพภูมิปัญหา เขายังสำรวจจีสานไม่จบก็ไปเสียชีวิตที่หลวงพระบางเสียก่อน จะว่าไปแล้วก็นับเป็นความโชคดี

¹⁵ Henri Mouhot. Ibid, p.297.

¹⁶ Henri Mouhot. Ibid, p.327-328.

¹⁷ Henri Mouhot. Ibid, p.333-334.

¹⁸ พรรณี แสงรุจิ. อ่างแล้ว.

¹⁹ ปฐมฤกษ์ เกตุทัต. สรุปการเสนาเรื่อง "แกะรอยโอด" เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2548 เวลา 13.30-16.00 น. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), http://203.185.130.68/Subdetail/seminar/sum_of_seminar/seminar46.html ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

ของสยาม ที่มูโอต์ไปเสียชีวิตที่หลวงพระบาง จึงไม่สามารถย้อนกลับมาทำแผนที่อีสานส่วนที่ยังขาดไป ทำให้มหาอำนาจอังกฤษ-ฝรั่งเศสตกลงให้สยามเป็น “รัฐกันชน” เพราะเข้าใจผิดไปว่า สยามคือดินแดนเฉพาะลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ในแผนที่ของมูโอต์นั้น ตำแหน่งของกรุงเทพฯ และเมืองชายฝั่งตรงกับพิกัดเส้นรุ้งเส้นแวงในปัจจุบัน ชื่อเมืองในภาคกลางส่วนใหญ่ก็ยังมีค่าที่พอจะบอกได้ว่าเป็นเมืองอะไรในปัจจุบัน แต่พอถึงช่วงก่อนถึงโคราชและหลังจากโคราชขึ้นไป พิกัดในแผนที่ของมูโอต์ก็เริ่มเพี้ยน เพราะเครื่องมือวัดพิกัดของเขาพังเสียหายที่ภูเขี้ยว หนึ่งเนื่องจากมูโอต์เป็นนักธรรมชาติวิทยา ระหว่างการเดินทางเขาได้สำรวจและเก็บข้อมูลตัวอย่างพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ต่างๆ ไปด้วย เส้นทางของมูโอต์จึงวกไปวนมาอยู่หลายจุดและใช้เวลานานกว่าปกติมูโอต์เริ่มเดินทางจากกรุงเทพฯ ผ่านเมืองและหมู่บ้านต่างๆ ขึ้นไปที่อยุธยา แล้วขึ้นไปทางแม่น้ำป่าสัก ผ่านนครหลวง-อรัญญิก-พระพุทธรบาท-สระบุรี-แก่งคอย-เขาปฐวี-โคราช-ชัยภูมิ-ภูเขี้ยว-แก่งค้อ-ภูเวียง-เมืองเลย แล้วข้ามไปฝั่งลาวที่บ้านอาฮี ริมน้ำเหือง จากนั้นจึงไปบ้านบ่อแต่น วกกลับไปนาแห้ว (จังหวัดน่าน) แล้วย้อนกลับไปบ้านแก่นท้าว-ปากลาย-ชัยบุรี-ท่าเตือ-น้ำอูน และอีกหลายๆ เมืองกว่าจะถึงเมืองหลวงพระบาง สรุปว่า เส้นทางจากเมืองเลยไปหลวงพระบางซึ่งชาวบ้านทั่วไปใช้เวลาเดินทางประมาณ ๘ วันนั้น มูโอต์ใช้เวลาถึง ๓ เดือนกว่า

ในการเดินทางขากลับ มูโอต์ได้ไปสำรวจแถวๆ บ้านนาแร่ และเริ่มไม่สบายจากไข้ป่า (มาลาเรีย) เขาต้องการกลับเข้าหลวงพระบาง แต่ถูกกรมการเมืองสั่งห้ามไม่ให้กลับเข้าไป โดยจุดสุดท้ายที่เขาเขียนชื่อไว้คือน้ำอูน แต่ไม่มีรายละเอียดมากกว่านั้น วันที่ ๒๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) เป็นวันสุดท้ายที่มูโอต์เขียนบันทึกขณะที่ยังนอนซมด้วยไข้ไข้ โดยมูโอต์ได้บันทึกไว้เป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Aie pitié, ô mon Dieu....!” ถอดความเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า “Have pity on me, oh my God....!” หรือ “ข้าแต่พระเจ้าเป็นเจ้า โปรดสงสารข้าเถิด....!”²⁰

มูโอต์เสียชีวิตลงในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) เวลา ๑๙.๐๐ น. ด้วยวัยเพียง ๓๕ ปี คลาร์ล มูโอต์ (Charles Mouhot) น้องชายของเขาได้กล่าวว่าเมื่อมูโอต์เสียชีวิต ร่างของเขาได้ถูกฝังตามธรรมเนียมของตะวันตกโดยผู้ติดตาม ๒ คนที่แสนดีของเขา²¹ ศพของเขาถูกฝังอยู่ที่ริมแม่น้ำคานที่ไหลมาบรรจบแม่น้ำโขงเหนือวัดเชียงทองที่หลวงพระบาง ฆรรณี แสงรุจิ ได้กล่าวว่า “ใครที่เป็นนักท่องเที่ยวที่แท้จริงก็คงได้ลุ่มไปดูสุสานของมูโอต์ บอกตรง ๆ ว่าช่างเป็นที่นอนตายซึ่งงดงามเสียนี้กระไร”²²

ไพโรและแดง ผู้ติดตามของมูโอต์ ได้รวบรวมทรัพย์สินและบันทึกของมูโอต์ มามอบให้กับกงสุลอังกฤษเพื่อส่งกลับไปยังภรรยาของเขา ณ กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ²³ บันทึกของมูโอต์ได้รับการทำบรรณาธิการตีพิมพ์ทั้งภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ ในเล่มภาษาอังกฤษที่แพร่หลายนั้นพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง

²⁰ Henri Mouhot. Ibid, p.382.

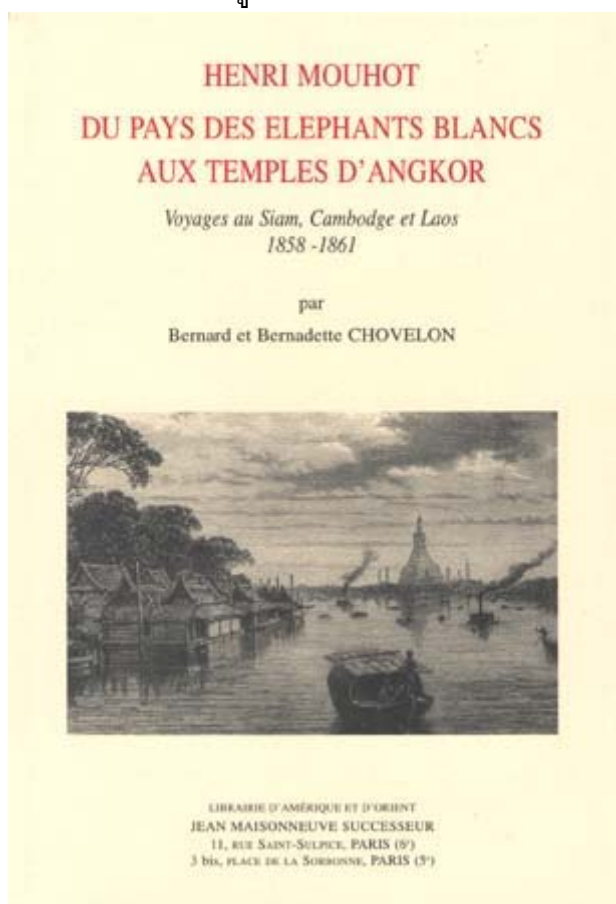
²¹ Charles Mouhot. อ้างถึงใน Henri Mouhot. Ibid, p.383.

²² ฆรรณี แสงรุจิ. อ้างแล้ว.

²³ Charles Mouhot. Ibid, p.383.

รวมทั้ง สำนักพิมพ์อ็อกซ์ฟอร์ดนำมาตีพิมพ์ เป็นฉบับกระเป๋า (*Pocket book*) เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ คือ *Travel in Siam, Cambodia, and Laos ๑๘๕๘-๑๘๖๐* พร้อมภาพประกอบงดงาม²⁴

ในย่อหน้าสุดท้ายของหนังสือ *Travels in Siam, Cambodia, Laos, and Annam*, คลาร์ล มูโฮต์ ผู้เป็นน้องชายขององรี มูโฮต์ ได้บันทึกไว้เพื่อแสดงความขอบคุณแก่ทุกๆ คนที่ได้ให้ความกรุณาและช่วยเหลือต่อการเดินทางขององรี มูโฮต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ติดตามที่แสนดีของเขาทั้งสองคน ที่อยู่เคียงข้างมูโฮต์ตราบเท่าวาระสุดท้ายของชีวิต ขอให้เขาทั้งสอง ได้รับรู้เกิดว่าครอบครัวมูโฮต์ ขอแสดงความขอบคุณอย่างสุดซึ้ง และขอให้มีความสุขสมปรารถนาทุกประการ แก่เขาทั้งสอง สำหรับความดีที่ได้ อุทิศตนเพื่อพี่ชายอันเป็นที่รักของเรา “องรี มูโฮต์”²⁵

ทำไมหลุมศพของมูโฮต์จึงอยู่ที่หน้าคาน? มูโฮต์ถูกห้ามไม่ให้กลับเข้าหลวงพระบางแล้ว เขาจะไปเสียชีวิตที่หน้าคาน ซึ่งอยู่เลยเมืองหลวงพระบางขึ้นไปอีกได้อย่างไร?

ฌอร์ฌ แสงรุจี กล่าวว่าหลังมูโฮต์เสียชีวิตในปี ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) ฝรั่งเศสได้จัดให้มีการสำรวจแม่น้ำโขงในปี ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) กระทรวงทหารเรือและอาณานิคมฝรั่งเศส ร่วมกับกระทรวงการต่างประเทศ ส่งชุดสำรวจชุดใหญ่สำรวจทวนแม่น้ำโขง ชื่อ “la monomanie du Mekong” ซึ่งแปลเป็นไทยได้ว่า “ชุดคลุ้มคลั่งแม่น้ำโขง” หัวหน้าของชุดนี้ คือ นายทหารเรือ ดูดาร์ต เดอ ลาเกอร์

²⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อ้างแล้ว.

²⁵ Charles Mouhot. Ibid, p.383.

(Dudart de Lagree) ฟรานซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) นายทหารหนุ่มผู้บ้าคลั่งแม่ น้ำโขงตัวจริง ชุดสำรวจมีคนฝรั่งเศส ๑๐ คน ชาวพื้นเมือง ๓ คน นอกจากนี้ ก็มีแพทย์ทหารเรือสองนาย มีนักพฤกษศาสตร์ นักธรณีวิทยา และที่น่าสนใจคือมีช่างภาพพร้อมกล้องถ่ายรูปไปด้วยหนึ่งนาย ทำให้เรามีภาพเยี่ยมๆ จากชุดสำรวจนี้ รวมทั้งยังมีศิลปินหนึ่งนายชื่อ หลุยส์ เดอลาปอร์ต (Louis Delaporte) เขียนรูปเก่งมาก²⁶

โดยภารกิจอย่างหนึ่งของทีมสำรวจก็คือ หาศพของมูโอต์ มีการบันทึกไว้ว่า ทีมสำรวจพบศพของมูโอต์ที่บ้านนาโพธิ์ ใกล้บ้านคาน นายทหารเรือ ดูดาร์ต เดอ ลาเกร ได้มีคำสั่งให้ทำพิธีฝังศพมูโอต์ใหม่ที่นั้น โดยเจ้าผู้ครองประเทศลาวขณะนั้นเห็นชอบด้วย ที่หลุมศพมีการสลักชื่อมูโอต์ไว้พร้อมระบุปี ค.ศ. ๑๘๖๗(อันเป็น ค.ศ. ที่ทำพิธีฝังศพใหม่) ดูดาร์ต เดอ ลาเกร ได้ให้คำสรรเสริญแก่มูโอต์ไว้ว่า

"We found everywhere the memory of our compatriot who, by the uprightness of his character and his natural benevolence, had acquired the regard and the affection of the natives."

"ในทุกหนแห่ง เราได้พบความทรงจำที่มีต่อเพื่อนร่วมชาติของเรา ผู้ซึ่งเปี่ยมด้วยความเที่ยงตรงในบุคลิกและความกรุณาโดยธรรมชาติ พร้อมด้วยความรักความปรารถนาดีจากชาวพื้นเมือง"²⁷

หลุมฝังศพของ อองรี มูโอต์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคาน

ทำไมหลุมศพของมูโอต์จึงอยู่ที่น้ำคาน ทั้งๆ ที่เขาถูกห้ามไม่ให้กลับเข้าหลวงพระบาง? ขรณีแสงรุจิ²⁸ กล่าวว่า อาจเป็นเพราะในขณะนั้นฝรั่งเศสต้องการขยายอิทธิพลเข้ามาในลาวและเขมร แต่ลาวอยู่ใต้อารักขาของสยาม ถ้าเจ้าหลวงพระบางอนุญาตให้ฝรั่งคนหนึ่ง ที่มีเชื้อฝรั่งเศสมาตายที่หลวงพระบาง ก็คงสร้างความไม่พอใจให้กับสยามได้บ้างเป็นแน่

²⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อ้างแล้ว.

²⁷ วิภาดา กิตติโกวิท, แปล.

²⁸ ขรณี แสงรุจิ. อ้างแล้ว.

ปฐมฤกษ์ เกตุทัต²⁹ ได้กล่าวถึง การตายของมูอิตว่าใครได้-ใครเสีย? ว่า “ในช่วงนั้นมีเหตุการณ์ประจวบเหมาะับ ชีวิตของมูอิตมากจนน่าระแวงว่าคนๆ นี้เป็นใครกันแน่? ฝรั่งเศสได้เข้ามา มีบทบาทในอินโดจีนอย่างมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ แล้ว มีคนอย่างสังฆราชปาลเลกัวซ์ หมอบลัดเลย์ เข้ามา การเดินทางไปเขมรของมูอิตก็ตรงกับ ช่วงที่ฝรั่งเศสเข้าตีโคชินไชน่า(ไซ่ง่อน) และมูอิตก็ไปวนเวียนอยู่แถวชายแดนเวียดนาม หลายเดือนก่อนจะเข้านครวัด มูอิตจึงได้ประโยชน์สองต่อจากการเดินทางเที่ยวนี้ คือได้ติดต่อกับสายลับฝรั่งเศสในโคชินไชน่าและได้เข้านครวัดด้วย อนึ่งก่อนออกเดินทางมูอิตได้ไปหาปาลเลกัวซ์ผู้เป็น ประมุขมิชชันในภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่เขาจะไม่รู้เกี่ยวกับการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในแถบนี้ การขยายอาณานิคมครั้งใหญ่นั้นเริ่มจากนักสำรวจอย่างมูอิตนี่แหละ การเดินทางและการตายของมูอิตมีวาทกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ฉะนั้น ภาพมนุษย์โรแมนติกที่ไปตายอย่างโดดเดี่ยวของมูอิตจึงอาจไม่ใช่ เราไม่ได้รู้จักคนๆ นี้จริงๆ อย่างที่หนังสือต้องการให้เราเข้าใจ การอ่านบันทึกแบบนี้จึงต้องระวังมาก ทั้งอิทธิพลของบรรณาธิการ ผู้พิมพ์ อำนาจการเมือง อำนาจธุรกิจการท่องเที่ยว ฯลฯ ที่ทำให้เราตกเป็นเหยื่อของนิยายโศกนาฏกรรมโรแมนติก”

ฉรรณี แสงรุจิ กล่าวว่า ฝรั่งเศสได้ประโยชน์แน่ๆ จากการตายของมูอิต ทั้งในแง่ของการเข้ามายึดดินแดน และในแง่ที่หนังสือของมูอิตกลายเป็นคู่มือการเดินทางของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสรุ่นต่อมา ในปัจจุบันลาวก็ได้ประโยชน์มากที่สุด เพราะหลุมศพของมูอิตถูกบันทึกไว้ในคู่มือการท่องเที่ยว และกลายเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต้องไปเยือน นอกจากนี้ ไทยก็ได้ประโยชน์ เพราะถ้ามูอิตได้เดินทางกลับจากหลวงพระบางและทำแผนที่แม่น้ำโขงสำเร็จ ข้อตกลงของอังกฤษและฝรั่งเศสที่ให้ไทยเป็น “รัฐกันชน” ก็คงเปลี่ยนไป

แม่น้ำคาน เมืองหลวงพระบาง

²⁹ ปฐมฤกษ์ เกตุทัต. อ้างแล้ว.

ความสำเร็จของมูโอต์

ชาวนิวทรี เกษตรศิริ ได้กล่าวถึงความสำเร็จขององรี มูโอต์³⁰ ไว้ว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ มูโอต์เดินทางเข้าสู่ที่ราบสูงโคราช ผ่านไปทางชัยภูมิ ไปจนถึงเมืองปากลาย แล้วขึ้นไปจนถึงหลวงพระบาง ได้เข้าเฝ้าเจ้ามหาชีวิต "จันทราช" ความสำเร็จของการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงของ องรี มูโอต์ มีผลทำให้ "นครวัดนครธม" กลายเป็นสิ่งที่เลื่องลือถึงความมหัศจรรย์ของโลกตะวันออก (ตอนนั้นยังไม่มีคำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือคำว่าอุษาคเนย์) และก็เป็นผลทำให้ฝรั่งเศสสนใจในดินแดนอินโดจีนอย่างมหาศาล จนท้ายที่สุดก็เข้ามายึดครองเป็นอาณานิคม ฝรั่งเศสได้ชื่อว่าเกือบจะตก "ขบวนรถไฟสายอาณานิคมอุษาคเนย์" เพราะทั้งเจ้าอาณานิคมรุ่นแรก คือ โปรตุเกส สเปน ฮอลันดา กับรุ่นหลัง คือ อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ต่างก็แผ่อิทธิพลเข้ามา ค่อยๆ ยึดตรงโน้นนิดตรงนี้หนอยไปแล้ว กว่าฝรั่งเศสจะฟื้นตัวจากการปฏิวัติ (ค.ศ. ๑๗๘๙) จากสงครามนโปเลียน (ค.ศ. ๑๘๑๒, ๑๘๑๕) และปัญหาการเมืองภายในที่กลับไปกลับมาระหว่างการมีระบอบกษัตริย์กับระบอบประธานาธิบดี ในอุษาคเนย์จะเหลือไว้ให้ยึดเป็นอาณานิคมก็แต่สยามกับเวียดนามเท่านั้นเอง (ในขณะที่กัมพูชาและลาวต้องขึ้นกับ "สองฝั่งฟ้า" ส่งบรรณาการให้ทั้งกรุงเทพฯ และกรุงเว้)

จากผลงานของมูโอต์ ได้ก่อให้เกิดคฤหาสน์ต่อการสำรวจภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาติตะวันตก ตามรอยของมูโอต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส นักสำรวจชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสำรวจภูมิภาคแถบนี้ ได้แก่ ฟร็องซัว การ์นิเยร์ (Marie Joseph François (Francis) Garnier)³¹ ช่วงทศวรรษ ๑๘๖๐ ได้เดินทางสำรวจแม่น้ำโขงในส่วนกัมพูชา ลาว และยูนาน และ ออგุสต์ ปาวี (Auguste Pavie)³² ในช่วงทศวรรษ ๑๘๘๐ ได้เดินทางเข้ามาสำรวจแม่น้ำโขง หลวงพระบางและสยาม โดยในปี ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ปาวี ได้เข้ารับตำแหน่งเป็นรองกงสุลฝรั่งเศสคนแรกในเมืองหลวงพระบางของลาวในยุคนี้³³ และนักสำรวจต่างๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสค่อยๆ เข้ามายึดครองดินแดนในอินโดจีนไปทีละเล็กทีละน้อย ได้เวียดนามใต้ไปเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๖๒(พ.ศ. ๒๔๐๕) (๑ ปีหลังการตายของมูโอต์) ภายในเพียง ๑ ปีต่อมา ค.ศ. ๑๘๖๓(พ.ศ. ๒๔๐๖) ฝรั่งเศสก็สามารถเกลี้ยกล่อมให้พระบาทสมเด็จพระนโรดม (สมเด็จพระนโรดมสีหนุ) สละจากการเป็น "ประเทศราช" ของสยาม (รัชกาลที่ ๔) หันไปขึ้นเป็น "รัฐในอารักขา" ของฝรั่งเศส

ในปี ค.ศ. ๑๘๖๖ (พ.ศ. ๒๔๐๙) หลังจากได้กัมพูชาไป (แต่ยังไม่ได้ทั้งหมด คงเหลือ คือ เสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณ ที่ตระกูลอภัยวงศ์ปกครองในนามของกรุงเทพฯ อยู่) กระทรวงทหารเรือและอาณานิคมฝรั่งเศส ร่วมกับกระทรวงการต่างประเทศ ก็ส่งชุดสำรวจชุดใหญ่ทวนแม่น้ำโขงขึ้นไปยังจีน ชุดสำรวจแวะที่หลวงพระบาง เข้าเฝ้าและได้รับการต้อนรับจากเจ้ามหาชีวิต "จันทราช" (เช่นเดียวกับมูโอต์) นักสำรวจฝรั่งเศสถูกเตือนไม่ให้เดินทางต่อไปเมืองจีน เพราะกำลังมีกบฏซาวนา แต่คณะฝรั่งเศสก็เดินทางต่อผ่าน "สบรวก" (ที่ต่อมาได้ชื่อจากการค้าฝิ่นและการท่องเที่ยวว่า "สามเหลี่ยมทองคำ") และเมื่อเข้าเขตเมืองจีน หัวหน้าคณะคือเดอ ลาเกอร์ ก็หมดแรงเสียชีวิต การ์นิเยร์นายทหารหนุ่มผู้ "คลุ้มคลั่ง

³⁰ ชาวนิวทรี เกษตรศิริ. อ้างแล้ว.

³¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Garnier ค้นคืนเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2550.

³² http://fr.wikipedia.org/wiki/Auguste_Pavie ค้นคืนเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2550.

³³ พวงมิล คำปิงส์, ผู้แปล. มัลลิกา พงศ์ ปริตร์, บรรณาธิการ. ลาวและกัมพูชา. กรุงเทพฯ: หน้าต่างสู่โลกกว้าง, 2544. หน้า 123.

แม่โขง" นำทีมเดินทางต่อจนถึงเมืองต้าลี่ (หน่านเจ้า) และก็ตัดสินใจจบการสำรวจที่นั่น แทนที่จะไปจนกระทั่งถึงต้นกำเนิดของแม่น้ำโขง การสำรวจแม่น้ำโขงครั้งนั้น (ซึ่งมีผลงานปรากฏเป็นหนังสือ *Voyage d'exploration en Indo-Chine*) ก็ทำให้ฝรั่งเศสขยายอาณานิคมของตนในอินโดจีน ได้เวียดนามไปทั้งประเทศ และยังได้ลาวไปใน ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖)³⁴

รอน เอมมอนส์ (Ron Emmons) กล่าวถึงความสำเร็จของมูโอดัวไว้ในบทความ "IN MOUHOT'S FOOTSTEPS"³⁵ ว่า มูโอดัวจะมีความภาคภูมิใจในพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ชนิดใหม่ๆ (New Species) ที่เขารวบรวมได้จากการสำรวจ มูโอดัวได้เขียนอย่างเจ็บคมไว้ว่า "...แม้ว่าโชคชะตาไม่นำพาข้าพเจ้าไปสู่ความตาย ข้าพเจ้าจะไม่แปรเปลี่ยนต่อความสนุกและเพลิดเพลินอย่างล้นเหลือที่ข้าพเจ้ามีต่อโลกอันศิวิไลซ์ใบนี้" ยิ่งกว่านั้น เขาได้แสดงความมุ่งมั่นต่อการเดินทางสำรวจครั้งนี้ ดั่งบันทึกถึงแผนการเดินทางของเขาที่ว่า "...ในเดือนมกราคม หรือมีนาคม ข้าพเจ้าจะพยายามเดินทางไปยังทางเหนือ หรือทางตะวันออก... และเรื่อยลงไปตามลำแม่น้ำโขงในเดือนกรกฎาคม หรือสิงหาคม ค.ศ. ๑๘๖๒" แต่โชคร้ายที่มันไม่อาจเป็นไปได้สำหรับเขาเสียแล้ว หากมูโอดัวยังมีชีวิตอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ เขาจะต้องรู้สึกถึงคุณค่าในตนเองอย่างสุดที่จะพรรณา หนึ่งในวันทักช่วงท้ายๆ ของเขานั้น มีรายการหนึ่งกล่าวถึงการล่าแรด ที่ระบุว่าผู้ใหญ่บ้านขอให้สงวนสิทธิการเด็ดชีพของสัตว์ตัวนั้นไว้ให้มูโอดัวโดยเฉพาะ

บางที ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ของมูโอดัว อาจเป็นมากกว่าความหาญกล้า ในการเดินทางสำรวจโดยไม่เกรงกลัวต่อภัยอันตราย และเป็นมากกว่าทักษะทางวิทยาศาสตร์ที่เขามีในฐานะนักธรรมชาติวิทยา หากแต่มูโอดัวมีความสามารถและความชาญฉลาดยิ่งในการสร้างสัมพันธภาพเกือบจะกับทุกคนที่เขาพบ นับเนื่องแต่พระมหากษัตริย์ มิชชันนารี จนถึงชาวบ้าน เขาได้บันทึกกับทั้งน้ำตา เมื่อสอง (Song) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ติดตามของเขาได้เดินทางจากหลวงพระบางกลับมายังกรุงเทพฯ ก่อน มูโอดัวได้เกิดความรู้สึกห่วงใยในสวัสดิภาพและความปลอดภัยของผู้ติดตามคนนั้นขณะเดินทางกลับกรุงเทพฯ เพียงลำพัง รวมทั้งการที่ไพร่ ซึ่งเป็นผู้ติดตามที่ใกล้ชิดมูโอดัวมากที่สุด ได้แสดงให้เห็นที่ประจักษ์ในความภักดีและผูกพันที่เขามีต่อมูโอดัว เมื่อมูโอดัวเสียชีวิตลงเขาได้นำบันทึกของมูโอดัว พืช สัตว์และหินตัวอย่างที่มูโอดัวได้เก็บรวบรวมไว้กลับมายังกรุงเทพฯ เพื่อส่งต่อไปยังครอบครัวของมูโอดัวที่ยุโรป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะกล่าวได้ว่า "หากปราศจากการอุทิศตนเช่นนี้แล้ว ชื่อของ "องรี มูโอดัว" คงจะหายไปจากโลกปัจจุบันนี้เป็นแน่แท้ และหลุมฝังศพของเขาที่ริมฝั่งแม่น้ำคาน ซึ่งอยู่ใกล้กับหลวงพระบาง คงจะถูกปกคลุมด้วยแมกไม้และเถาวัลย์เช่นเดียวกับวัดร้างหลายแห่งที่ถูกกลืน"

บทวิเคราะห์ มูโอดัว นักธรรมชาติวิทยาด้วยบริสุทธิ์ใจ หรือสายลับฝรั่งเศส

แม้ว่ามูโอดัว ในความรู้สึกของหลายคนจะมองว่า เขาคือนักธรรมชาติวิทยาและนักสำรวจ ที่มีความมุ่งมั่นและหลงใหลในธรรมชาติ การเดินทาง การท่องเที่ยว และการสำรวจอย่างเป็นชีวิตจิตใจมาตั้งแต่วัยเด็ก การเดินทางมาสำรวจภูมิภาคอินโดจีนในครั้งนี้ ก็ด้วยความรักในธรรมชาติวิทยาของเขานั้นเอง หากแต่ในอีกมุมมองหนึ่ง ก็มีผู้บอกว่า มูโอดัวคือสายลับของฝรั่งเศสที่เดินทางมาสำรวจภูมิภาคอิน

³⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. อังแล้ว.

³⁵ Ron Emmons. IN MOUHOT'S FOOTSTEPS. <http://ronemmons.com/biographies/mouho/> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.

โตจิ้นเพื่อทำแผนที่ของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ อันเป็นข้อมูลในการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

หากแต่ในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า มูโอต์มีทั้งสองส่วนนี้ในตัวของเขา โดยส่วนแรกน่าจะเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญที่สุด ไม่เช่นนั้นแล้วเขาคงไม่จากครอบครัวอันเป็นที่รักมายังดินแดนที่อันตรายเช่นนี้เพียงลำพัง หากมูโอต์ให้ความสำคัญกับการเป็นสายลับของฝรั่งเศส มูโอต์คงใช้เวลาสำรวจและทำแผนที่ในแต่ละเส้นทางอย่างรวดเร็ว โดยละความสนใจต่อพืช สัตว์ หิน แร่และธรรมชาติต่างๆ รอบตัวเขา ในทุกที่ที่เขาเดินทางไป หากแต่จากบันทึกของมูโอต์กลับได้แสดงให้เห็นประจักษ์ว่าเขาใช้เวลาเป็นอย่างมากในแต่ละเส้นทางไปกับการสำรวจ การเก็บตัวอย่างพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ แร่ธาตุ สำหรับภารกิจสายลับของฝรั่งเศสนั้น หากจะมีก็คงเป็นในฐานะที่มูโอต์เองก็เป็นชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง แม้มีข้อมูลใดที่พอจะให้แก่ประเทศที่ตนถือกำเนิดได้ ก็เป็นธรรมดาที่เขาพึงกระทำ เพราะหากมองด้วยสามัญสำนึกทั่วไปแล้ว ก็คงไม่น่าจะผิด หรือเสียหายอะไร แต่กลับจะแสดงให้เห็นว่ามูโอต์เป็นคนรักชาติอีกด้วย

ในสมัยนั้น ชาติตะวันตกซึ่งถือว่าตนเองเป็นชาติที่เจริญกว่าชาติอื่นใดในโลกนี้ ย่อมจะมองประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้ เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน หรือไม่ได้มีความสำคัญใดๆ ในเชิงอำนาจมากนัก การเดินทางมาสำรวจเพื่อล่าอาณานิคม และขยายอำนาจ จึงเป็นเรื่องธรรมดาในยุคสมัยนั้น แต่ก็นับเป็นความโชคดียิ่งของประเทศไทย อย่างที่อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต กล่าวไว้ คือ มูโอต์ยังสำรวจอีสานไม่เสร็จก็ไปเสียชีวิตที่หลวงพระบางเสียก่อน จึงไม่สามารถย้อนกลับมาทำแผนที่อีสานส่วนที่ยังขาดไป ทำให้มหาอำนาจอังกฤษ-ฝรั่งเศสตกลงให้สยามเป็น “รัฐกันชน” เพราะเข้าใจผิดไปว่า สยามคือดินแดนเฉพาะลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ดังนั้น หากวิเคราะห์ตามนี้แล้วมูโอต์ น่าจะเป็นนักธรรมชาติวิทยาด้วยบริสุทธิ์ใจ และเป็นสายลับโดยไม่ได้ตั้งใจ แต่เพราะสถานการณ์พาไปในฐานะคนฝรั่งเศสคนหนึ่งซึ่งจะทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นแผ่นดินเกิดของตนได้ รวมทั้ง จากเอกสารหลักฐานที่อ้างถึงแล้วข้างต้นก็ระบุชัดว่ามูโอต์ไม่ได้รับการสนับสนุนใดๆ ในการเดินทางครั้งนี้จากบริษัทฝรั่งเศสและรัฐบาลของพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓

บทส่งท้าย

ไม่ว่าอองรี มูโอต์ จะเป็นนักธรรมชาติวิทยาด้วยบริสุทธิ์ใจ หรือสายลับฝรั่งเศส หากแต่บันทึกของเขา ที่เขียนขึ้นระหว่างการเดินทางสำรวจคาบสมุทรมอินโดจีน ทั้งในประเทศสยาม กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ได้ช่วยให้คนไทยและคนในดินแดนอุษาคเนย์ รวมถึงชาติตะวันตกได้เข้าใจประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้มากยิ่งขึ้น หากมูโอต์ไม่เสียชีวิตก่อนที่การเดินทางสำรวจของเขาจะเสร็จสิ้นตามที่ได้วางแผนไว้ เชื่อแน่ว่า จะมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจในอีกหลายแง่มุมที่จะถูกถ่ายทอดผ่านบันทึกของมูโอต์ ดังที่วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม ได้กล่าวถึงมูโอต์ ว่า “...บ้านผานมที่ห่างไปไม่ถึงห้ากิโลเมตรติดกับตลิ่งแม่น้ำคาน หลุมฝังศพนักเดินทางค้นคว้าผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของโลก คือ อองรีมูโอต์ ชาวฝรั่งเศส นอนนิ่งอย่างสงบ อองรี มูโอต์ คือ ครูผู้ยิ่งใหญ่ของนักค้นคว้าธรรมชาติวิทยา ชาติพันธุ์วรรณา ตลอดจนโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เขาเป็นผู้เปิดเผยความลึกลับและความอลังการของนครวัดนครธมให้โลกตะวันตกได้

มองเห็นความยิ่งใหญ่ของวัฒนธรรมของคนตะวันออก อองรี มูโฮต์ มีชีวิตไม่นานในโลกการค้นคว้าแต่ผลงานการค้นคว้าของเขาถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่นักค้นคว้ารุ่นปัจจุบัน ผมมีโอกาสได้เด็ดเอาดอกพลับพลึงที่อยู่บริเวณนั้น การระหลุมศพของรี มูโฮต์ ... นี่คือการคารวะจากใจของนักค้นคว้ารุ่นใหม่ต่อครูบาอาจารย์นักค้นคว้ารุ่นบุกเบิก ซึ่งพวกเราถือว่า อองรี มูโฮต์ คือครูคนหนึ่ง ที่เป็นแบบอย่างที่ดีของพวกเราประเทศลาว หลวงพระบาง โชคดีที่อองรี มูโฮต์ มาเสียชีวิตที่นี่ เพราะที่นี่คือจุดขายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งที่ใครๆ ก็อยากมาเห็น อยากมาดู...”³⁶

ผู้อ่านที่สนใจเกี่ยวกับบันทึกของมูโฮต์ สามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้ในหนังสือ **TRAVELS IN SIAM, CAMBODIA, LAOS AND ANNAM** (ISBN: ๙๗๔๘๔๓๔๐๓๖) นี่คือการแนะนำของหนังสือเล่มนี้

Originally published as: Travels in the Central Parts of Indo-China (Siam, Cambodia and Laos during the Years ๑๘๕๘, ๑๘๕๙ and ๑๘๖๐) This travelog is a classic description of parts of Cambodia, Laos, and Siam in the Reign of King Mongkut. Henri Mouhot is best known for re-discovering the ruins of Angkor Wat and, indirectly, causing a minor tourist boom there. Of course, the Khmers have always known about the ruins. Mouhot was a natural history researcher and explorer in virgin areas. He was followed in the ๑๘๖๐s and ๑๘๘๐s by the members of the Garnier and Pavie Missions. His exploration first comprised the central area of Siam and the southeastern seaboard (Chantaburi), from there he reached Cambodia and the provinces then under Siamese Government's control around the Tonle Sap. He also ventured into areas of Annam (present-day Central Vietnam) inhabited by "wild" tribes but returned to Battambang and Angkor, and eventually to Bangkok. Another journey took him to Petchaburi on the eastern part of the upper peninsula. Then, his last journey, because he was struck down by fevers, covered the so-called Lao parts of Siam, now often referred to as Isan, but at that time only loosely associated with the nation. His final destination was Luang Prabang where he is buried. Part of his journey was originally published in the travel magazine Le Tour du Monde, but the present English version is more comprehensive in coverage.

³⁶วรรณศักดิ์พิจิตร บุญเสริม. มาเยือนหลวงพระบาง : มรดกโลกที่ยังมีลมหายใจ แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. อ้างถึงใน <http://www.rinac.msu.ac.th/modules.php?name=News&file=article&sid=13> ค้นคืนเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2550.